

ЕДНА ДЪЛГОЧАКВАНА БИБЛИОГРАФИЯ

(„БИОБИБЛИОГРАФИЯ ИВАН ВАЗОВ. 1850—1921.“ Т. I. Съставители В. Вълчев и П. Дюгмеджиева. Ред. В. Вълчев. С., Нар. библиотека „Кирил и Методий“, 1985. 767 с.)

Отдавна у нас се говори за необходимостта от една пълна научна Вазова библиография. Още през 1921 г. бележитият литературен историк Иван Д. Шишманов предлага да се отпусне специална премия „на тогава, който ни даде една пълна библиография на всичко, писано на български от Вазова и върху Вазова (критика, рецензии, полемики, оценки и отзиви)“. Пак тогава той подчертава: „Желателно би било естествено да имаме и една пълна библиография на *геводите* от Вазова и на всичко писано върху Вазова на *чужди езици*, но това не е работа за една-две години, затова не я вписвам в реда на желаните от мене премии.“¹

През изминалите десетилетия бяха издадени редица библиографски указатели за Вазов. Преди десетина години те бяха разгледани изчерпателно и компетентно в една специална статия на Татяна Янакиева². При все, че даде твърде висока оценка на някои от тях в заключение авторката подчерта: „Въпреки големия брой помагала и обзори все още за Вазов не е изработена персонална библиография според съвременните изисквания на библиографската теория, която успешно да служи и да облекчава научния труд на литературоведите. Съставянето на научна библиография за Вазов е задача, viuшительна по своите размери. Тя може да бъде решена успешно само в тясно сътрудничество между литературни работници и библиографи.“ И малко по-нататък: „Мисля, че е настъпил моментът всички заинтересувани институти сериозно да помислят по този въпрос и да предприемат конкретни стъпки за решаването му. Искам се да вярвам, че следващия 140-годишен юбилей от рождението на Иван Вазов библиографите ще посрещнат с изпълнен морален дълг към неговото забележително дело.“³

Пет години преди 140-годишния Вазов юбилей Народната библиотека „Кирил и Методий“ издаде първия том от дългоочакваната и толкова отдавна подготвяна в литературния музей „Иван Вазов“ в София библиография. В обяснителните си бележки „За характера на Вазовата библиография“ дългогодишният директор на музея В. Вълчев разказва, че в годините непосредствено след Девети септември 1944 г. изготвянето на пълна анотирана библиография за живота и дейността на Иван Вазов било една от главните задачи и че на този етап от работата оказали съдействие проф. Роже Бернар (Франция), проф. В. И. Злиднев (СССР), научни сътрудници на националните библиотеки на Чехословакия, Румъния и на други страни; по-късно обаче настъпили някои трудности, които се отразили отрицателно върху работата над библиографията.

От същите обяснителни бележки научаваме, че предлаганата библиография е замислена като три-

томна: първият том включва първите Вазови публикации, както и всички самостоятелни издания на негови творби, излезли у нас (отделни книги, събрани и избрани съчинения); вторият том ще бъде посветен на писаното за Вазов в България, а третият — на проникването на творчеството му в чужбина (ще обхваща не само многобройните преводи на негови творби, но и всички студии, монографии, статии). Явно е, че по своя замисъл това е едно мащабно, всеобхватно дело. Остава само да си пожелаем то да бъде осъществено колкото е възможно по-скоро — ако не за предстоящия 140-годишен юбилей на Вазов, то поне за неговата 150-годишнина, която ще бъде чествувана през 2000 година.

Издаденият първи том представлява интерес преди всичко за специалистите. Той съдържа шест основни раздела: първи публикации на Вазови произведения (с. 75—497); произведения в съавторство с Константин Величков (с. 498—506); *dubia*, т. е. произведения с неустановено или съмнително авторство (с. 507—533); самостоятелни издания (с. 534—595); събрани, избрани и други съчинения (с. 596—631); произведения на други езици, издавани в България (с. 632—638). Книгата е придружена с обширен предговор на български и английски език (с. 9—51), с обяснителни бележки „За характера на Вазовата библиография“ (с. 52—76) и с богата система от показатели (с. 639—742); накрая са поместени „Списък на произведения, погрешно приписвани на Иван Вазов“ (с. 743—752) и „Списък на източниците, в които са поместени първите публикации на Вазови произведения“ (с. 753—763). По-голямата част от работата е извършена от В. Вълчев. На П. Дюгмеджиева принадлежат само последните три раздела, които са сравнително кратки; тя е подготвила и някои от показателите.

От посочените в скоби цифри се вижда, че най-голям е първият раздел, съдържащ повече от 400 страници. Въсъщност този раздел е и най-важният, най-интересният. Той обхваща не само художественото творчество на Вазов, но и всичко писано от него: спомени, речи, приветствия, автоинтервюта, литературно-критични и публицистични материали (статии, рецензии, отзиви, съобщения, предговори към книги на други автори и пр.), преводи (не само в стихове, но и в проза), писма и телеграми, разни службени документи (отчети, доклади, протоколи и др.), които Вазов е съставял или подписвал като дължностно лице. Извършена е наистина огромна събирателска работа — общо так са включени близо 3600 библиографски описания.

Трябва веднага да се подчертае, че съставителят на този раздел В. Вълчев не се е ограничил само с функциите на библиограф, но е навлязъл и в територията на изследователя на Вазовото дело. Той е издирил редица материали, които досега не са били свързани с името на Вазов или не са поместени в неговите събрани съчинения: статии, рецензии, съобщения, писма, речи, преводи, службени документи, няколко стихотворения и пр. Вярно е, че в поредицата персонални библиографии, изда-

¹ М. Арнаудов. Из живота и поезията на Иван Вазов. С., 1958, с. 137.

² Т. Янакиева. Персоналната библиография на Иван Вазов. — Библиотекар, 1980, № 5, 13—17.

³ Пак там, с. 17.

вани от Народната библиотека „Кирил и Методий“, това се случва не за пръв път (неизвестни или невключвани в съчиненията на писателите текстове откриваме в библиографските указатели за Пенчо Славейков, Йордан Йовков, Христо Смирненски, Никола Вапцаров и др.), но В. Вълчев е отделил особено внимание на тази работа. Той дори е подготвил специален „Показалец на произведенията, които за пръв път се посочват като Вазови или се включват в съчиненията му“ (с. 711—712), съдържащ към 80 заглавия. Понякога Вазовото авторство е безспорно (при документи, оставени от неговата ръка, при произведения, публикувани с името му или с някой от известните му псевдоними), но в повечето случаи то трябва да се докаже. Тук естествено В. Вълчев не е могъл да изложи по-подробно съображенията, поради които приема една или друга творба за Вазова. Заслугата му е, че обръща внимание на редица материали, останали досега по едни или други причини извън ползването на изследователите на Вазовото творчество (например поредицата от статии, рецензии, отзиви и съобщения, поместени във в. „Реч“, някои публикации във в. „Изток“ и във в. „Мир“ или в списанията „Славянски глас“ и „Българска сбирка“).

Всеки ще се съгласи, надявам се, че една библиография, изработена от висококвалифициран специалист в дадена област, има своите безспорни предимства: защото в нея ще намерят място такива материали, които биха се изплъзнали от погледа и на най-опитния библиограф. Но не бива да се забравя, че една такава библиография може да съдържа и сериозни недостатъци: защото без компетентното участие на професионалния библиограф специалистът не е в състояние да намери правилния ориентир сред морето от публикации, да ги организира в стройна система и да ги поднесе на читателя в най-подходящия ред.

За съжаление точно така се е получило в този най-важен раздел от първия том на Вазовата библиография. Читателят очаква да намери тук една след друга всички първи публикации на Вазови творби, за да види какво е публикувал писателят през даден период, в кои издания е сътрудничил, с какви псевдоними и инициали си е служил и т. н. Вместо това изведнъж попада в дебрите на някаква сложна структура. Материалите са разпределени в пет групи: а) художествени произведения (където, разбира се, условно са включени спомените, речите, приветствията и автоинтервюта); б) литературно-критични материали (където, без каквато и да било уговорка, са отнесени публицистичните изяви на Вазов); в) преводи; г) писма; д) служебни документи. При това всички тези групи не са обособени като самостоятелни дялове, а са отнесени към съответните години (понякога в рамките на една календарна година присъства само една от тях, друг път две, три и т. н.). Картичната се усложнява още повече от обстоятелството, че библиографските описания са подредени не според хронологията на първите публикации, а според времето на написването на материалите. Съставителят се е опитал да представи цялостната дейност на Вазов в хронологичен план. Получило се е нещо като летопис на творческите и обществените му изяви или по-точно — материали за такъв летопис.

Подобен подход има може би своите основания при някои библиографии, но не и тук — по проста причина, че в повечето случаи е невъзможно да се установи с положителност точната дата на възникването на творбите. Дори когато под текста има авторска дата, тя далеч невинаги означава времето на създаването на произведението. Известно е например, че под текста на „Под игото“ Вазов е поставил датата „Одеса, 1888“. Тази дата обаче не означава нито началото, нито края на работата над романа: защото той е бил започнат в Одеса през 1887 г.⁴ и завършен след завръщането на писателя в България през 1889 г.⁵ Безспорно В. Вълчев е добре запознат с творческата история на романа „Под игото“, но въпреки това, съобразявайки се с авторската дата, го е отнесъл към 1888 г. Или друг пример. Под текста на стихотворението „Борът“ е поставена датата: „1870, септември 21. Сопотският манастир“. Но сам Вазов в статията си „Моето първо печатано стихотворение“ заявява: „Тая дата означаваше просто времето и мястото, когато е повален борът от бурята.“⁶ А в разговор с проф. Ив. Д. Шишманов той изрично подчертава: „Това стихотворение погрешно се смята за първо мое печатно поетическо произведение. Написах го в Олтеница, когато живеех при чича си Кирка (т. е. през 1871 г. — бел. м. Ил. Т.) и го изпратих на редакцията на „Периодическо списание“ в Браила, отдето скоро получих съчувствено писмо.“⁷ Но и в този случай В. Вълчев, ръководен от датата под текста, го отнася към 1870 г. и го поставя фактически начело на цялата Вазова библиография.

Един специалист като В. Вълчев не може, разбира се, да не знае колко условни и колко несигурни са авторските дати. Сам той в своята обяснителна бележка изтъква редица случаи на неточности и противоречия, а дори и на авторски грешки в датироването (с. 63—64). При това положение още по-странно изглежда неговото решение да подреди материалите според хронологията на тяхното създаване. Впрочем трябва да се отбележи, че в редица случаи съставителят е бил принуден да отстъпи от този принцип. „Когато произведението е недатирано, то се нарежда по хронологическите данни на съответния източник“ — заявява той в обяснителната бележка (с. 64). Получава се следователно смесване на два различни принципа, което вече е недопустимо.

Предложената от В. Вълчев подредба, освен че е до голяма степен хипотетична, създава значителни затруднения при използването на библиографията. Да речем, че специалистът попада на една публикация на Вазова творба и иска да провери дали тя е отразена в библиографията. Той може да направи това единствено с помощта на съответния показалец на заглавията (за поезия, проза, драматургия, литературно-критични материали, преводи, писма, служебни документи). Но заглавията

⁴ Вж. Ив. Вазов. Събрани съчинения в 22 т. Т. 21. С., 1979, 65—66.

⁵ Вж. Ив. Вазов. Събрани съчинения в 22 т. Т. 10. С., 1977, 355—357, 502—503.

⁶ Пак там, с. 353.

⁷ Ив. Д. Шишманов. Иван Вазов. Спомен и документи. 2. доп. изд. С., 1976, с. 223.

често пъти биват променяни и в показалците има препратки. Понякога пък не е съвсем ясно чрез кой от посочените показалци следва да се търси дадена публикация. Читателят трудно ще се досети например да търси в показалеца „Драматургия“ стихотворения „Пролог за тържественото откриване на Народния театър на 3 януарий 1907 г.“, който в изданията се помества при стихотворенията, или пък статите „За „Руска“ и „За „Казаларската царица“ в показалеца „Проза“. Да не говорим, че понякога заглавията — очевидно по невнимание — не са отразени в показалците (например на стихотворенията „По повод на един шурм“ — № 1298, „По жътва“ — № 2141 и др.). Много по-прегледно и по-удобно би било, ако библиографските описания бяха подредени според хронологията на първите публикации — както впрочем това е направено във всички останали персонални библиографии, издавани от Народната библиотека „Кирил и Методий“.

Друга съществена слабост на този първи и най-важен раздел на Вазовата библиография е, че в редица случаи не са посочени правилно първите публикации на творбите. Например според В. Вълчев стихотворението „Дизраели“ е публикувано за пръв път в стихосбирката „Пряпорец и гусла“, която, както е известно, излиза през септември 1876 г.⁸ (а всъщност първата публикация е във в. „Стара планина“, № 2, 14 авг. 1876). Погрешно е посочено също, че първата публикация на стихотворенията „Горко, пилци вам!“ и „На унгарските софти“ е в стихосбирката „Тъгите на България“, която излиза от печат през април 1877 г.⁹ (и двете са публикувани преди това във в. „Нова България“ — първото в бр. 58 от 6 ян. 1877 г., а второто в бр. 62 от 28 ян. 1877 г.). Неправилно се сочи като първа публикация на стихотворението „На България“ („На теб, България! свещена. .“) пренепечатката му във в. „Български глас“, № 36, 12 февр. 1877, с. 3. За пръв път това стихотворение е публикувано на 29 дек. 1876 г. в печатното „Обявление“ за издаването на стихосбирката „Тъгите на България“ (екземпляр от това обявление се намира в къщата-музей „Ив. Вазов“ в София)¹⁰. Не е посочена също и първата публикация на стихотворението „На лирата ми“, което излиза най-напред във в. „Нова България“, № 16, 21 юли 1876, под наслов „Вярата ми“; наскоро след това, включвайки го в стихосбирката „Пряпорец и гусла“, Вазов променя заглавието „На гуслата ми“, а по-късно го нарича „На лирата ми“ (и в този случай В. Вълчев неправилно отбелязва, че стихотворението е публикувано за пръв път в „Пряпорец и гусла“) и т. н. Ограничява се само с няколко примера от периода до Освобождението, но трябва да подчертая, че такива случаи има — и то немалко! — и в следващите страници на библиографията.

⁸ Вж. М. Марковска. Летопис за живота и творчеството на Иван Вазов. Ч. 1 (1850—1895). С., 1981, с. 74.

⁹ Пак там, с. 88, 90.

¹⁰ Вж. М. Арнаудов. Към хронологията и характеристиката на първите печатни Вазови стихотворения. — В: Иван Вазов. Сборник по случай сто години от рождението му. С., 1950, с. 402.

Няколко думи и за другите два кратки раздела изработени от В. Вълчев: произведения в съавторство с К. Величков и dubia. По същество те представляват продължение на основния раздел на библиографията или по-точно — приложение към него (само че тук Вазовото авторство е в една или друга степен условно). В първия раздел В. Вълчев е посочил ония произведения, които според него са били написани в съавторство с К. Величков. Единственото сигурно сред тях е комедията „Господин Мортагон“; при останалите съавторството може само да се приеме като повече или по-малко вероятно. Впрочем те не са толкова много: освен материалите от известната „Българска христоматия“ тук са посочени само две статии от в. „Народния глас“ (от бр. 355—356 и бр. 464) и една статия (програмната) от в. „Изток“. Известно е, че някои статии от в. „Народния глас“ са били колективно дело на двамата писатели, но не е ясно защо В. Вълчев определя тъкмо тези две като образец на творческото им сътрудничество. Колкото до програмната статия на в. „Изток“, тя би могла да бъде написана и от единия, и от другия, и от двамата. Но това важи не само за нея, но и за редица други статии от същия вестник. Участието на Вазов и Величков във в. „Изток“ все още не е проучено.

Раздел „Dubia“ се въвежда не за пръв път в тази библиография. Т. Янакиева, която преди няколко години обобщи в една теоретична статия българския опит в областта на персоналната литературоведска библиография, подчерта: „Появата на такъв раздел е първа стъпка към самостоятелното участие на библиографите в установяване авторството на текстовите.“¹¹ В случая В. Вълчев е застъпвал този раздел от т. 19 на последното издание на Вазовите събрани съчинения, като обаче значително го е разширил. Той е включил тук редица публикации от вестниците „Народния глас“, „Изток“, „Мир“, „Реч“ и от списанията „Наука“ и „Българска сбирка“. Строгий жанр на библиографията не е позволил на съставителя да обясни причините, поради които приема Вазовото авторство като съмнително или вероятно, но независимо от това бъдещите редактори на Вазовите съчинения, както и изследователите на Вазовото творчество, ще трябва да се съобразяват с посочените в този раздел публикации. Някои от тях може би ще бъдат отнесени към сигурните Вазови произведения.

Следващият раздел на библиографията „Самостоятелни издания“, съставен от П. Дюгмеджиева, включва всички публикации, издадени като отделни книги през периода 1876—1980 г. Тук съставителката е била значително улеснена от репертоара „Български книги. 1844—1944“ и от текущата национална библиография. Тя е подредила описанията хронологично, според годините на публикациите, а в рамките на всяка година — азбучно; придружила ги е със свързващи препратки и с анотации, в които е разкрила съдържанието на сборниците. Единствената бележка, която бих могъл да ѝ отпратя, се отнася за хронологичния обхват. Не е ясно защо се е ограничила до 1980 г., след като

¹¹ Т. Янакиева. Към въпроса за персоналната литературоведска библиография. — Българска библиография '84. Сборник. С., 1985, с. 120.

библиографията е предназначена за печат през април 1985 г. (поне така е според издателите). Впрочем тази бележка важи и за другите два раздела, изработени от П. Дюгмеджиева.

Разделът „Събрани, избрани и други съчинения“ обхваща многотомните издания. Според мен така и би трябвало да бъде наречен („Многотомни издания на Вазовите съчинения“) — не само защото читателят се чуди какви са тези „други“ съчинения, но и защото еднотомните избрани съчинения са включени в предходния раздел.

Последният раздел на библиографията „Произведения на чужди езици, издавани в България“ е представен в две поредици: а) книги; б) произведения на Иван Вазов, включени в антологии и сборници. Основателно е да се запитаме: защо липсват преводите в периодичния печат. Такива преводи има, и то немалко — във всеки случай повече, отколкото преводите, поместени в литературните антологии и сборници. При това някои от тях са твърде интересни (например във в. „Прогрес“, № 88, 24 авг. 1895, с. 680—688, са поместени паралелно на френски и български език пет Вазови стихотворения от стихосбирката „Италия“; френският превод е дело на Ашил Миллен).

Присъствието на този раздел в първия том на Вазовата библиография ни навежда на още един въпрос: на какво основание са включени публикациите в антологии и сборници, издавани в България на чужди езици, а не са поместени публикациите в българските литературни антологии и сборници. Обяснението, което намiramе в „Обяснителните бележки“, не е задоволително: „Тук не ще бъдат включени например многобройните препечатки на отделни Вазови творби — цели или откъси от тях, поместени по различни поводи в периодични, всекидневни и други издания, понеже те са предмет на отделен библиографски справочник“ (с. 33). Какъв е този справочник, кой го подготвя и кога ще бъде издаден? Не беше ли по-добре всички публикации на Вазови творби на български език да се включат в първия том на библиографията, а пък издадените в България преводи

на чужди езици да се отнесат към третия том, където ще бъдат поместени останалите преводи?

Според мене първият том на Вазовата библиография можеше да разкрие по-пълно присъствието на Вазов в българския културен живот. Тук би трябвало да има например такива раздели: „Музикални произведения по текст на Иван Вазов“, „Грамфонни плочи с Вазови творби“ (каквиот са обособени в библиографията на Гео Милев, съставена от Елена Фуриаджиева).

Биха могли да се направят, разбира се, и други бележки, пожелания, препоръки. Но аз ще се огранича само с една — за в бъдеще Редакционно-издателският съвет при Народната библиотека, Кирил и Методий“ да не се предоверява на съставителите — колкото и авторитетни да са те, — а винаги да определя редактори и рецензенти на предложените за печат библиографии. Сигурен съм, че ако разглежданият том беше компетентно редактиран и рецензиран, някои от слабостите щяха да бъдат отстранени (в случая за редактор е обявен самият съставител В. Вълчев, а пък рецензенти не са посочени). Нещо повече — при едно толкова важно и отговорно дело, каквото е библиографията на Иван Вазов, би трябвало да се направи едно по-широко предварително обсъждане с участието на литературоведи и библиографи, на което да се приеме структурата на изданието, обхватът на материала и пр. Казвам с оглед на предстоящите по-важни библиографски начинания (каквото е например подготвяната в момента библиография за Христо Ботев). Разбира се, това важи и за следващите два тома от Вазовата библиография.

Накрая искам да подчертая, че въпреки посочените слабости първият том на библиографията указател „Иван Вазов“, съставен от В. Вълчев и П. Дюгмеджиева, представлява безспорен принос. Към него ще се обръщат не само специалистите вазоведи, но и библиографи, библиотечни работници и др. И най-важното — сложено е най-после началото на дългоочакваната и толкова необходима Вазова библиография.

Илия Тодоров